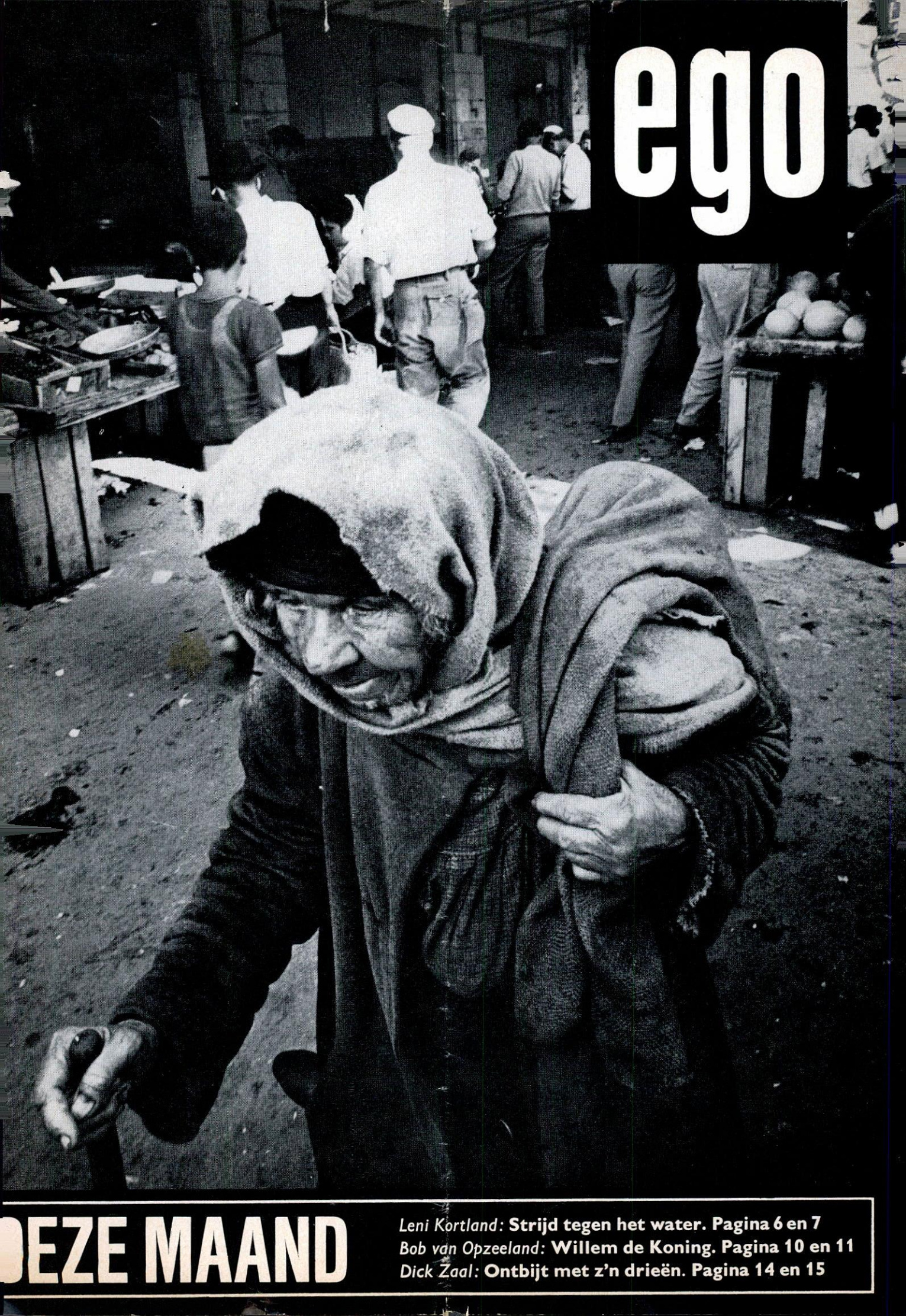




ego

DEZE MAAND

Leni Kortland: Strijd tegen het water. Pagina 6 en 7
Bob van Opzeeland: Willem de Koning. Pagina 10 en 11
Dick Zaaij: Ontbijt met z'n drieën. Pagina 14 en 15

Thuisfront

Het Humanistisch Thuisfront bestond op 14 oktober twintig jaar. Geen reden voor bijzondere feestelijkheden maar wel een gelegenheid om de aandacht te vestigen op een enkel belangrijk punt.

Het Humanistisch Thuisfront was aanvankelijk een bundeling van alle, humanistische, activiteiten voor militairen. Al voor de oprichting werden pakketten verstuurd aan buitenkerkelijke militairen in Indonesië, direct daarna werd met de oprichting van militaire tehuizen begonnen en eind 1952 werd vanuit het Thuisfront het vormingscentrum voor militairen gestart, aanvankelijk te Nunspeet, later in Driebergen.

Het was ook het Thuisfront waarin de actie werd begonnen tot verkrijging van humanistische geestelijke verzorging in de strijdkrachten. Toen deze actie succes had bleek al spoedig dat het om allerlei redenen beter was dat niet het thuisfront maar het Humanistisch Verbond zelf de geestelijke verzorging voor militairen ter hand zou nemen, zodat deze in 1964 startende verzorging direct onder het Humanistisch Verbond kwam te ressorteren terwijl op 1 januari 1966 ook het Vormingscentrum aan het Verbond werd overgedragen. Daarmede is het Humanistisch Thuisfront geworden wat ook de confessionele thuisfronten zijn: in de allereerste plaats de beheerders van een aantal militaire tehuizen.

Niet vergeten mag echter worden dat het Humanistisch Thuisfront een belangrijke rol heeft gespeeld bij de tot stand koming van de humanistische geestelijke verzorging.

Door de vele andere activiteiten is het aantal militaire tehuizen te klein gebleven, er zijn momenteel vijf humanistische tehuizen, respectievelijk te Amersfoort, Nunspeet, 't Harde, Steenwijkerwold en Seedorf. Het is dus duidelijk dat de grote taak van het Thuisfront nu is: uitbreiding van dat aantal. De groei van de buitenkerkelijkheid in Nederland (een enquête uitgevoerd in opdracht van het blad Margriet wees uit dat ongeveer een derde deel van ons volk niet tot een kerk behoort) maakt het noodzakelijk dat voor de militairen naast de confessionele tehuizen ook niet kerkelijk gebonden tehuizen beschikbaar zijn.

Men kan zich natuurlijk afvragen waarom de verschillende thuisfronten niet samenwerken om algemene militaire tehuizen te stichten.

Het is mij bekend dat men zich dat, op grond van de vermindering van het aantal dienstplichtige militairen en de krappe financiële situatie, ook aan de top van het departement afvraagt.

Merkwaardig is overigens dat die vraag eerst rijst nu de confessionele thuisfronten praktisch hebben doorgebouwd tot aan hun verzadigingspunt.

Het antwoord van humanistische zijde moet, meen ik, zijn: accoord, wij zijn altijd voorstanders geweest van algemene tehuizen en als de confessionele thuisfronten in een aantal legerplaatsen bereid zijn om, in samenwerking met het Humanistisch Thuisfront, hun tehuizen om te zetten in werkelijk algemene tehuizen, tehuizen dus die niet langer een rol zullen spelen in het evangelisatie-proces, waar een algemeen, menselijk klimaat zal heersen en waar in de bestuurs-apparatuur ook de buitenkerkelijken werkelijk mede-invloed zullen hebben, dan zouden de humanisten zeker moeten meewerken en in zo'n legerplaats van de bouw van een eigen tehuis moeten afzien.

Waar dit echter niet kan, of niet op korte termijn kan, zal het Humanistisch Thuisfront onvervaard de bouw van eigen tehuizen moeten voortzetten. Een overheid die dat niet zou honoreren zou opnieuw in de boot van de discriminatie zijn gestapt.

We hebben het vertrouwen dat dat niet zal gebeuren.

Red.

ego

*Maandblad van de humanistische
geestelijke verzorging voor militairen*

No. 8 — november 1968
7de jaargang

Redacteur: H. Lips, Hoofdraadsman

Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen
telefoon 03438 — 2878

Vaste medewerkers:

Leni Kortland
Nico Haasbroek
Wim Jesse
Peter J. Morée
Bob van Opzeeland
Bert Vuijsje
Tom Weerheijm
Dick Zaal

Abonnementsprijs: f 6,— per jaar, te
storten op postgirorekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische
Geestelijke Verzorging te Driebergen

Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling

Bij de voorplaat:

*Ook dit is de V.S. Schrijvende ar-
moede. Deze maand zijn ook deze
Amerikanen naar de stembus ge-
gaan. (Foto Leonard Freed.)*

Brubeck en de poëtische rechtvaardigheid

Ongeveer een jaar geleden kondigde pianist Dave Brubeck aan, dat hij zijn kwartet met altsaxofonist Paul Desmond na zestien jaar onafgebroken samenwerking zou opheffen. Per 1 januari '68 is dat inderdaad gebeurd en het feit dat Brubeck dit najaar samen met bariton-saxofonist Gerry Mulligan een Europese tournee heeft gemaakt, wijst erop dat de periode van 'het' Dave Brubeck kwartet, dat jarenlang het middelpunt van heftige controversen is geweest, nu definitief is afgesloten.

Zonder die vaak onverkwikkelijke ruzies rond Brubeck weer volledig op te willen rakelen, kan het toch geen kwaad om achteraf nog eens na te gaan wat de betekenis van dit kwartet voor de jazz van de jaren vijftig en zestig is geweest. Opvallend is daarbij dat de stemmen in het jazzwereldje die Brubeck door dik en dus als 'belangrijk jazzvernieuwer' verdedigden, de laatste jaren vrijwel zijn verstomd.

Trend-gevoelige critici, die in 1960 nog zinnen op papier zetten als: *'De ware liefhebber ziet men met gloeiende oren in sterke concentratie urenlang naar Brubeck luisteren, de zwakkere broeders en zusters echter vervelen zich, weten er niet zo best raad mee, en prefereren uiteindelijk Rollins' transpiratie boven Brubeck's inspiratie...'* (Frank Visser in Rhythme, januari '60), waken er tegenwoordig wel voor om Brubeck nog op die manier op te hemelen.

Dat Brubeck een uiterst middelmatig improvisator is, met meer dommekracht dan ritmische souplesse en dat zijn muziek meestal oppervlakkig, behaagziek en smakeloos is — geen zich zelf respecterend criticus durft het nog tegen te spreken.

'Linkse' kritische kamp

Daarmee is dan voor de zoveelste keer het historische gelijk bewezen van de puristische, 'extremistische' kritische school, die bij voorbeeld twintig jaar geleden Parker, Gillespie en Powell hoger aansloeg dan Kenton, Woody Herman en Charlie Ventura en die in de jaren vijftig Miles, Monk en Rollins prefereerde boven Chet Baker, Brubeck en Bud Shank. (Net zoals men over een jaar of tien ongetwijfeld ook buiten het 'linkse' kritische kamp in zal zien, dat Cecil Taylor, Sun Ra en Albert Ayler toch meer aan de jazz van 1968 hebben bijgedragen dan Gary Burton, Don Ellis en Charles Lloyd).

Hoe vrolijk je je ook kunt maken over de poëtische rechtvaardigheid van de situatie waarin Brubeck nu verkeert (geld genoeg en respect alom, behalve bij de mensen die er voor hemzelf waarschijnlijk het meeste op aan komen: de jazz-insiders), de keerzijde van de medaille blijft dat in de jaren vijftig tientallen (hoofdzakelijk neger-) jazzmuzici met vele malen meer talent dan Brubeck alleen als postbode of zoiets

aan de slag konden komen, terwijl de nu gewraakte pianist de ene poll na de andere won en honderdduizenden dollars verdiende.

Het gaat natuurlijk niet aan om Brubeck in zijn eentje verantwoordelijk te stellen voor het onrecht in de Amerikaanse samenleving, maar aan de andere kant huiver je toch wel even bij de schaamteloosheid waarmee de pianist tijdens een discussie in het blad Playboy (februari '64) ontkende dat er iets als rassendiscriminatie in de jazz-business bestaat: 'Ik heb de beschuldiging van Jim Crow (achterstelling van de negers) in de jazz altijd een sprookje gevonden, omdat ik jarenlang gespeeld heb, terwijl één negersolist meer verdiende dan mijn hele kwartet. (...) Denk maar eens aan Nat 'King' Cole.'

Van de muziek waarmee Brubeck in de jaren vijftig en zestig zoveel minder geld dan 'King' Cole verdiend zou hebben, is

nu een representatieve goedkope verzamelp-LP verschenen: 'Dave Brubeck's Greatest Hits' (CBS S 62710; f 9,90).

In de loop der jaren is veel ophef gemaakt over de pioniersrol die het Brubeck kwartet gespeeld zou hebben bij het ontsluiten van andere maatsoorten dan 4/4 voor de jazz. En hoewel niet vergeten mag worden dat iemand als drummer Max Roach al in maart '57 (ruim twee jaar voor Brubeck's 'Time out') een hele LP in de 3/4 maat opnam, valt moeilijk te ontkennen dat Brubeck — zeker voor het grote jazzpubliek — veel heeft bijgedragen tot het wegnemen van het misverstand dat

JAZZ

jazz per definitie muziek in 4/4 zou moeten zijn.

Belangrijker dan het blote feit dat iemand correct met drie of vijf in plaats van vier tellen in de maat weet te spelen, is natuurlijk het muzikale resultaat van zo'n nieuw procédé. Wat dat betreft is Brubeck er (anders dan Roach) nooit in geslaagd zich moeiteloos en natuurlijk in die ongewone maatsoorten te uiten.

Zelfde basispatroon

Om met trompettist Don Ellis (een bij uitstek deskundige op dit gebied) te spreken: 'Ze schijnen zich nog niet erg vrij te voelen in deze (13/4) maatsoort. In dit stuk bleven ze bijvoorbeeld steeds maar datzelfde basispatroon spelen. (...) Ik vind dit soort dingen erg opwindend; het spijt me alleen dat Dave en zijn groep niet een soepeler manier van spelen hebben weten te ontwikkelen, met een beetje meer fantasie.' (Blinddoektest, Down Beat, 26 januari 1967).

De maatexperimenten buiten beschouwing gelaten, speelt het Brubeck kwartet volstrekt onsensationele muziek, met in de beste momenten (wanneer altist Desmond op dreef is) een mat soort charme, en in het slechtste geval (wanneer Brubeck zijn bekende loodzware blokkakkoorden uit de piano beukt) een zo groot aantal (vooral ritmische) feilen, dat er nauwelijks serieus naar te luisteren valt.

De LP bevat vrijwel alle bekende Brubeck-hits (*Take Five*, *It's a raggy waltz*, *Unsquare dance*, *Blue rondo à la Turk* etc.) en verder o.a. twee Brubeck-composities die tot het ijzeren jazz-repertoire (onder andere van Miles Davis) zijn gaan behoren: *The Duke* en *In your own sweet way*. En zo zal Dave Brubeck dan wel de jazzgeschiedenis ingaan: als de man die twee nummers voor Miles Davis heeft mogen schrijven.

BERT VUIJSJE



Dave Brubeck

Waarom gelooft een humanist niet in God?

Ik krijg als redacteur van dit maandblad van de humanistische geestelijke verzorging in de strijdkrachten nogal eens te horen: Wat schrijven jullie toch weinig over het humanisme!

Ik denk dat dat wel juist is, ik kan me althans van het laatste jaar geen artikel over het humanisme herinneren, ik deel alleen niet de opvatting dat een blad eerst humanistisch wordt als er regelmatig artikelen over het humanisme in voorkomen. Een humanist is nl. geen humanist omdat hij voortdurend over het humanisme babbelt, maar omdat hij zodanig positie kiest in de wereld dat men aan zijn woorden en daden het humanistisch denk- en leefklimaat herkent. Ik maak me er geen zorgen over dat dat met dit blad niet mogelijk zou zijn geweest.

Maar goed, desondanks schijnt bij een aantal van onze lezers toch de behoefte te bestaan aan wat meer informatie over het humanisme. We zullen in enkele artikelen proberen aan die behoefte tegemoet te komen. We nemen daarbij vier vragen bij de kop die men nogal eens tegenkomt in een gesprek over het humanisme nl.:

— Waarom gelooft een humanist niet in God?

— Kun je humanist en toch religieus zijn?

— Wat is de waarde van de vrijheid in het humanisme?

— Per heb je aan het humanisme in het persoonlijk en maatschappelijk leven?

We zullen voor ieder van deze vragen een artikel nodig hebben en, omdat er nogal wat bij komt kijken, dan toch nog erg met de ruimte moeten woekeren. Wie meer wil weten zal zelf wat moeten lezen; men kan bij het bureau van de hoofdredacteur man leetuur aanvragen. Deze artikelen-reeks houdt zich binnen het kader van de informatie, niets ligt humanisten minder dan een poging anderen te bekeren tot het humanisme.

Vreemde vraag

Eigenlijk is de vraag: 'Waarom gelooft je niet in God?' voor een humanist een vreemde vraag. Met even veel recht kan men aan een christen vragen: 'Waarom gelooft je eigenlijk niet in de reïncarnatie' (een reeks van wedergeboorten) of aan een protestant: 'Waarom gelooft je niet aan de lichamelijke hemelvaart van Maria?' Het is nl. een misverstand om te menen dat een mens tot bepaling van zijn geloof of levensovertuiging komt via de negatieve beantwoording van een aantal vragen. Het is er in zekere zin mee als met de liefde, men komt ook niet tot een levenspartner door zich af te vragen waarom men een bepaalde man of vrouw niet lief heeft. Een man kan gedurende jaren vele vrouwen ontmoeten die hem eenvoudig niets doen en dan plotseling is er de vrouw die hem ontroert, die hem boeit.

Een humanistische levensovertuiging

ontstaat door een jarenlange bewustwording waarvan niet het kenmerkende is dat er andere antwoorden in worden gegeven dan in een christelijke levensovertuiging, maar dat er, vanaf het begin, een andere vraagstelling is.

Relatie met mensen

Om het concreet te maken: de humanist vraagt niet naar of omtrent God, maar de humanist vraagt naar en omtrent de mens. De humanist is geboeid door het mens-zijn, hij is gefascineerd door de menselijke mogelijkheden, de bevrediging van zijn gevoelens is gericht op de relatie met mensen, de beantwoording van zijn verstandelijke overwegingen richt zich op menselijke kennis en menselijke wetenschap, wat valt buiten het terrein van de menselijke mogelijkheden, komt hem vreemd en absurd voor en heeft nauwelijks zijn aandacht. De vraag waarom hij niet in God gelooft, klinkt hem even vreemd in de oren als de getrouwde man de vraag waarom hij niet van een andere vrouw houdt.

Wat christenen voor alles van het humanisme moeten weten en begrijpen, is dat het humanisme een even oorspronkelijke stellingname t.o.v. de levens- en doodsproblematiek is als het christendom zelf. Als ze dat inzien, zullen ze ook begrijpen dat het stellen aan humanisten van vragen die ontleend zijn aan de christelijke stellingname op zich zelf eigenlijk reeds discriminerend is. Het stellen van de vragen houdt nl. de gedachte in dat in het christendom de werkelijk essentiële vragen worden gesteld en dat ook alle niet-christenen deze vragen moeten beantwoorden voor ze serieus genomen kunnen worden. Het antwoord van de humanist zou moeten zijn: 'Voor mij zijn zelfs uw vragen al verkeerd, ze zijn absurd en weinig interessant, u houdt zich blijkbaar bezig met zaken die mij noch boeiend noch zinvol voorkomen.'

Het verschil tussen christendom en humanisme is nu juist dat het christendom gericht is op het boven-menselijke, het boven-natuurlijke, en het boven-tijdelijke terwijl het humanisme gericht is op het menselijke, het natuurlijke en het tijdelijke.

Natuurlijk kan men zeggen dat het christendom zich toch ook bezighoudt met de mens en zijn mogelijkheden. Dat is ongetwijfeld waar maar m.i. is het christendom slechts typisch christelijk waar het dat tijdelijke en menselijke ziet in zijn relatie tot het Goddelijke. Het is niet toevallig dat christenen ons voortdurend vragen stellen over God en eeuwigheid, dat ligt eenvoudig in de aard van het christendom. Voor zover christenen zich zonder meer willen bezighouden met menselijke en aardse zaken kan dan ook terecht de vraag worden gesteld of zij nog wel christelijk bezig zijn. Het feit dat christenen zich in de laatste tientallen jaren steeds meer met

menselijke en aardse problemen willen bezighouden en daarbij de vragen naar God en eeuwigheid steeds meer op de achtergrond plaatsen doet mij vermoeden dat ook onder de christenen zelf de vanzelfsprekendheid van dit soort vragen aan kracht heeft ingeboet.

Geloof en ongeloof

Op grond van het bovenstaande is het voor mij ook niet zo vanzelfsprekend om te spreken over geloof en ongeloof. In dit taalgebruik immers stelt de wereld van het geloof de positieve pool voor, een wereld met gedachten en gevoelens, een wereld met een positieve stellingname terwijl dan de wereld van het ongeloof niet zo veel meer zou voorstellen dan de wereld waarin dit alles wordt afgewezen zonder dat er iets positiefs tegenover wordt gesteld.

Zoals met zoveel goedkope tegenstellingen wordt daarmee geweld aan de werkelijkheid gedaan, die wereld van het ongeloof bestaat zeker niet in de eerste plaats uit de afwijzing van wat gelovigen beweren maar uit een rijke schakering van zeer positieve gedachten en gevoelens. Wie de honderden geestelijke en ethische stromingen binnen die zgn. wereld van het ongeloof kent weet dat van een dominerend negatief klimaat geen sprake is, integendeel talrijke geestelijke, ethische, artistieke, politieke en maatschappelijke waarden zijn tot gelding gekomen door het kristallisatieproces binnen deze wereld van het ongeloof, deze pluriforme wereld is van het allergrootste belang geweest en voor de maatschappelijke en wetenschappelijke vooruitgang van deze eeuw en voor de nieuwe ontwikkelingen die zich de laatste tientallen jaren in de kerken voordoen. Zonder overdrijving kan worden gezegd, dat veel van wat zich thans schuchter en met veel tegenstand in de kerken aanbiedt, in de wereld van het ongeloof reeds vele jaren geleden als een vanzelfsprekendheid werd aanvaard.

Los geraakt van het, vaak bekrompen, oude kerkelijke denken heeft zich in deze wereld van het ongeloof een nieuwe instelling t.a.v. de mens ontwikkeld.

De mens werd niet langer gezien als onderworpen aan bovennatuurlijke krachten maar, voortgekomen uit een evolutie van het natuurlijk gegeven waarvan men de oorsprong niet kan achterhalen, als een natuurlijk zelfstandig en vrij wezen, dat, binnen de grenzen van het mogelijke, de verantwoordelijkheid draagt voor de kwaliteiten van het eigen bestaan. Natuurlijk heeft deze gedachte zijn eigen optimisme en zijn eigen pessimisme, zoals dat ook bij godsdienstige gezichtspunten het geval blijkt te zijn.

Maar dat neemt niet weg dat, vaak geïnspireerd door al-oude gedachten zoals die reeds in het klassieke Griekenland voorkwamen, in de westerse wereld sinds de renaissance een rijkdom aan gedachten en gevoelens is ontloken die

geen of slechts zijdeling verband houden met de christelijke stellingen en dogma's en waarin het altijd weer gaat om de mens en de menselijke mogelijkheden. Deze wereld is de oorsprong van het moderne humanisme en in deze wereld worden de oude vragen van het christendom niet alleen niet beantwoord maar ze worden er ook niet gesteld. Wie toch met deze vragen komt, laadt daarmee het odium op zich van een archaisch denken.

Het is met de natuurlijke tegenzin van iemand die zich thuis voelt in de wereld van het ongeloof, dat ik me nu toch zet aan de beantwoording van de gestelde vragen. Ik wil me tenslotte niet afmaken van vragen die blijkbaar door onze christelijke vrienden met ernst worden gesteld.

De vraag naar God is tegelijk de vraag naar het voortbestaan. Alle godsdiensten kennen de Godheid door wiens bestaan ook het voortbestaan van de mensen wordt gegarandeerd. Bovendien wordt deze Godheid gezien als de oorsprong van alles wat is. Heel vaak wordt aan niet-godsdienstige mensen dan ook de vraag gesteld hoe zij dan wel de oorsprong van al wat is kunnen verklaren. Een vreemde vraag alweer want juist godsdienstige mensen zouden moeten weten dat niet alles verklaard kan worden. Natuurlijk kunnen mensen niet meer verklaren dan de wetenschap van hun tijd heeft duidelijk gemaakt en zo zullen er altijd vele zaken duister blijven maar dat het geloof in God hier uitkomst brengt is al een heel vreemde stellingname. Wie iedere keer als de wetenschap het af moet laten weten zich behelpt met het uitspreken van het woord Gods, is er oorzaak van dat de godsdienst als een soort mysterieus verlengstuk van de wetenschap wordt gezien. Of dat wel zo'n goed-christelijke gedachte is, valt ten eerste te betwijfelen. Maar in het Godsgeloof ligt toch wel de bevestiging van het voortbestaan?

Tja, misschien ligt hier inderdaad wel de kern van de kwestie. Uiteindelijk door godsdienstige vrienden gedwongen tot een laatste antwoord zou ik misschien wel antwoorden: 'De humanist gelooft niet in God omdat hij geïnteresseerd is in een voortbestaan.'

Ik ben ervan overtuigd dat er dan een beklemmende stilte zou volgen met daarna een verontwaardigd protest.

Toch is het zo: in tegenstelling tot de christen aanvaardt de humanist de dood! Wie het verschil tussen christendom en humanisme scherp voor ogen wil krijgen, moet dit trachten te doordenken.

Hecht de humanist dan geen waarde aan het leven? Misschien is er geen levensovertuiging waarin met zoveel kracht en met zoveel warmte de waarde van het leven wordt verdedigd, het humanisme is slechts mogelijk bij een gezonde, sterke levenswil, het is gegrond op een alle levensaspecten doordringende creatieve vitaliteit. De humanist houdt van het leven, hij is geboeid door de vele facetten ervan, ik kan me eenvoudig niet voorstellen dat iemand die niet werkelijk van het leven houdt zich aangetrokken zou voelen tot de humanistische levensovertuiging.

Toch aanvaardt de humanist de dood en wijst hij overwegingen omtrent een eeuwig leven, haast instinctief af.

Natuurlijk kent ook de humanist de doodsdangst! Wie beweert nimmer

eerder kinderachtig dan moedig. De angst om het eigen zijn en om het zijn van anderen is een wezenlijk element van ons bestaan en bevestigt slechts dat men, ook zonder godsdienst, kan ervaren en erkennen dat het lijden een bestanddeel is van het menselijk bestaan. Natuurlijk kan men dit soort gevoelens en overwegingen aan zijn laars lappen en vluchten in de verstrooiing van de alledaagsheid, maar men moet zich dan wel tevreden stellen met een nogal oppervlakkige manier van leven.

Toch leeft de mens altijd met de dood voor ogen. Daarom is werkelijke levenskunst: tegelijk van het leven houden en zich onthechten aan het leven. Merkwaardigerwijze is ook hier weer een vergelijking met de liefde mogelijk: werkelijk van iemand houden betekent die ander kunnen loslaten, kunnen vrij laten. Dat gaat natuurlijk niet zonder angst en pijn en daarom is het leven in de grond ook altijd een lijden; maar juist in dat lijden worden we rijp voor de daad van onthechting.

Proces van onthechting

Humanisme betekent het leven aangaan in liefde en lijden, betekent erkennen dat slechts door een proces van onthechting het leven uiteindelijk mogelijk is. De dood is in dit proces het moment van definitieve onthechting dat slechts met waardigheid, in al zijn angst en pijn, onder ogen kan worden gezien als in de levensgang zelf de mens zich de kunst van het onthechten heeft geleerd. Wie zo tracht te leven komt tot werkelijke doods-aanvaarding en moet, uit innerlijke kracht, zelfs de mogelijkheid van een voortbestaan na het sterven afwijzen om de eenvoudige reden dat er dan niet meer werkelijk te leven zou zijn.

De humanist prof. dr. Leo Polak heeft eens opgemerkt: 'De mensen denken dat de dood de vernietiger is van het leven, ze vergissen zich, de dood is de schenker van het leven.'

Deze gedachte, zonder dood geen leven en zonder leven geen dood, is de kern van de humanistische mensopvatting. In de uitwerking van deze gedachte schuilt alle troost, alle kracht die ook de humanist in het leven nodig heeft.

Uit het proces van ervaring en door-denking dat deze overtuiging met zich brengt, komt de humanist naar voren als de mens die uiteindelijk de dood aanvaardt als het definitieve besluit van het menselijke leven en die op die grond de gedachte aan een voortbestaan afwijst. En eenmaal zover gekomen, denkt de humanist zelfs niet meer aan God. Niet uit hoogmoed maar eenvoudig op grond van het feit dat in zijn levensboek het hoofdstuk God niet voorkomt. De humanist gaat een weg door het leven waarop een ontmoeting met God niet plaats heeft.

H. LIPS

HUMANISTISCH VORMINGSCENTRUM 'HET COORNHERTHUIS'

Hoofdstraat 84 — Driebergen

In het Coornherthuis worden regelmatig bezinningsbijeenkomsten gehouden voor militairen. Er wordt daarbij gesproken over allerlei levensvragen. Daarnaast zijn er boeiende programma's over hedendaagse kunst. Iedere militair kan hiervoor uitzonderingsverlof krijgen. Wie iets voelt voor deelname aan zo'n bijeenkomst vult het onderstaande formulier in en sture het op naar het Coornherthuis. (Voor de Marine geldt een aparte regeling.)

Ondergetekende

.....

.....(naam, voorletters, rang)

Registratienummer

Onderdeel

Gelegerd te

.....

.....(landmacht/luchtmacht)

.....

.....(volledig militair adres)

wenst deel te nemen aan een vormings- en Bezinningsbijeenkomst van het Humanistisch Verbond in het Coornherthuis te Driebergen in de maand

.....(maand van deelname).

..... Handtekening:

Strijd tegen het water op de bodem van de zee

Dat Nederland alleen bestaat en kan blijven bestaan in vorm en oppervlakte zoals wij die nu kennen, dankzij het bouwen en onderhouden van dijken en zeeweringen, staat 'als een paal boven water'. Maar niet alleen de gedwongen strijd tegen het water, ook een vrede-lievende landhonger, het bevaarbaar maken van natuurlijke waterwegen, het graven van kanalen, het aanleggen van havens, heeft de Nederlanders gemaakt tot de meest ervaren waterbouwkundigen van de wereld.

Het lijkt daarom een wonderlijke tegenstelling, dat de Nederlandse deskundigen zich voor een aantal ontbrekende gegevens, die van belang bleken bij het dichten van de Afsluitdijk in de jaren dertig, tot een Duits waterloopkundig laboratorium moesten wenden. Want ondanks de eeuwenlange ervaring kon men onmogelijk voorspellingen doen omtrent de gevolgen van een werk, zo groot en nieuw aan problemen.

Bij de voorbereidende werkzaamheden voor het afsluiten van de Zuiderzee en het in dezelfde tijd voorbereiden van de bouw van de Noordersluis bij IJmuiden bleken er zich vraagstukken voor te doen, die men het best door modelonderzoek te lijf kon gaan, om het risico van mislukkingen zo klein mogelijk te maken. In die tijd, de jaren twintig, is de behoefte ontstaan aan een eigen waterloopkundig laboratorium, dat in 1927 in Delft werd gevestigd, eerst als onderdeel van de Technische Hoge School, later als deel van de Stichting Waterbouwkundig Laboratorium.

Het snelgroeiende bedrijf, dat met grote modellen moest werken, had al spoedig met ruimtegebrek te kampen. Men zocht naar een geschikt stuk grond, om een tweede laboratorium te kunnen vestigen, voornamelijk voor modellen in de openlucht. Het moest aan een aantal voorwaarden voldoen: stevige bodem, beschut tegen de wind en voldoende water in de omgeving.

In 1951 is men er in geslaagd in de Noordoostpolder een terrein te vinden dat aan de gestelde eisen voldoet. Mede door de watersnoodramp van 1953 en het daarmee samenhangende Delta-plan heeft dit laboratorium ook een snelle groei doorgemaakt, en op de bodem van de vroegere Zuiderzee wordt nu in het 120 ha grote Waterloopkundig Laboratorium 'De Voorst', genoemd naar de hooggelegen punt van het Land van Vollenhove, naast veel andere onderzoekingen, een spectaculaire bijdrage geleverd aan de oplossing van het Delta-plan.

Circuit

Voor de watervoorziening wordt gebruik gemaakt van het natuurlijke verval tussen Vollenhove Kanaal en Zwolse Vaart, de wateren die aan twee zijden langs het terrein lopen. Het verval bedraagt $4\frac{1}{2}$ m. Het water stroomt via een

duiker uit het Vollenhove Kanaal het terrein binnen, wordt via een regelvijver en toevoersloten naar de modellen geleid en kan dan door middel van schuiven, men zou misschien beter kunnen zeggen grote regelkranen, tot de modellen worden toegelaten, als men ze in werking wil stellen. Na gebruik loopt het water door afvoersloten weg in de Zwolse Vaart, vanwaar het door een gemaal op het Vollenhove Kanaal wordt uitgeslagen. Een gesloten watercircuit dus.

Modellen

De modellen zijn in drie groepen te verdelen, t.w. *stroommodellen* (onderzoek van rivieren, kusten, zeearmen), *golfmodellen* (onderzoek voor havens en kusten) en *scheepmodellen* (onderzoek t.b.v. kanalen en rivierkruisingen voor de navigatie).

Bij de golfmodellen maakt men gebruik van golfmachines, die door het heen en weer bewegen van verticale schotten in horizontale richting golfbewegingen opwekken. Bij scheepvaartmodellen wordt gebruik gemaakt van modelschepen, die op verschillende manieren kunnen worden bestuurd.

Tweelingmodel

Bij mijn bezoek aan het Laboratorium 'De Voorst' heeft mij één van de scheepvaartmodellen het meest aangesproken. Misschien omdat ik de radiografisch-bestuurde boot zelf mocht besturen, misschien omdat ik de werkelijke omgeving, de kruising van het Amsterdam-Rijnkanaal met de Lek bij Wijk en Duurstede, vrij goed ken.

Het onderzoek van deze kruising vindt dus plaats in een tweelingmodel. Men bedoelt hiermee, dat naast elkaar twee verschillende modellen worden onderzocht, elk voor hun eigen probleem. In het geval van deze kruising doen zich de volgende problemen voor:

- de toenemende scheepvaart vraagt om verbreding van het Amsterdam-Rijnkanaal. Deze verbreding heeft stroomveranderingen ten gevolge en daardoor treden er veranderingen op in de bodemligging.

- door de toenemende duwvaart is het van groot belang precies te weten hoe groot de kruising moet zijn in verband met het manoeuvreren met deze boten. Bovendien ondervindt de scheepvaart enorme hinder van de stroom, die de boten wegzet bij het oversteken van de Lek. Men gebruikt radiografisch-bestuurde boten, maar ook kleine modellen die 'bemand' kunnen worden. Deze boten hebben bandrecorders aan boord, waarop men nauwkeurig roerhoek en snelheid kan registreren.

Overkapping

De meeste projecten, op dit moment ongeveer vijftig, vinden inderdaad in de

openlucht plaats. Toch was het nodig om voor enkele modellen, tegen de ruwheid van ons klimaat, een overkapping te maken.

Deltaplan

Men kan er in enorme hallen modellen aantreffen van het Brouwershavense Gat en de Oosterschelde. Men onderzoekt hier waar en hoe de zeearmen zullen worden afgesloten. De onderzoeken worden echter niet in één model van de desbetreffende stroom verricht. Men werkt met overzichts- en detailmodellen.

Men bouwt of herbouwt na ieder stadium van onderzoek weer een nieuwe situatie en komt zo stap voor stap tot de beslissing, waar de sluiting het best plaats zal kunnen vinden, met welk materiaal men moet werken, wat voor soort sluiting het zal worden en, wat ook van belang is, waar men tijdens de bouw de caissons, de boten en al het andere materieel moet onderbrengen. Men neemt proeven in welke volgorde de caissons moeten worden geplaatst, kortom men repeteert tot in de kleinste details hoe de werkelijke sluiting in zijn werk zal gaan.

Ontgronding

Voordat men met het in het oog lopende afsluitwerk kan beginnen is er echter al zeer veel voorbereidend werk verricht. Dit betreft voornamelijk de bodembescherming. Daarbij doet zich een van de hardnekkigste problemen voor, nl. dat van de ontgronding, die optreedt bij het aanleggen van drempels, waarop dammen of caissons moeten komen te rusten. Deze ontgronding kan de stabiliteit van de afsluitingen in gevaar brengen. Ook de grote stroomsnelheden die zich voordoen, zodra men met het afsluiten begint, en het stroomgat dus kleiner wordt, eisen veel aandacht.

Getij

Men maakt ook gebruik van getijmodellen, daarin kan het water dus met het getij heen en weer stromen. Het is duidelijk, dat, zoals overal waar in model wordt gebouwd, op schaal wordt gebouwd. Dit geldt ook voor het getij. Men heeft de schalen zo berekend dat het van eb naar vloed maar twaalf minuten duurt. Op die manier kan men dus per dag voor een aantal getijden gegevens verzamelen. Op de foto kan men zien hoe zo'n model er uit ziet.

Het heeft iets van een maanlandschap waar juist een aantal kleine ruimtevaartschepen zijn geland. Deze, op drie pootjes rustende apparaatjes, die in het midden een as met schijfjes hebben, die rechtsomdraaiend worden aangedreven, zijn Coriolis-tollen.

Deze Coriolis-tollen zijn instrumenten, die de invloed van de aardrotatie op de stromingen nabootsen. Maar men werkt niet alleen met dit soort ingenieuze in-

strumenten. Ook papiersnippers leveren de meest boeiende gegevens op. Men strooit op het stromende water papiersnippers en maakt met fototoestellen die boven het model hangen opnamen van de gang van de snippers en dus van de stroomweg van het water.

Brouwershavense Gat

De afsluiting van het Brouwershaven- se Gat zal op twee plaatsen geschieden. Bij het zuidelijk sluitgat, zal een geleide- lijke sluiting worden toegepast, door middel van het opstorten van een dam met behulp van een kabelbaan. Bij het noordelijk sluitgat wordt de caissons- luiting toegepast.

Ik kan me nog heel goed de nacht in de herfst van 1953 herinneren, waarin heel Nederland aan de radio de afslui- ting volgde van het laatste gat in de dijk bij Ouwerkerk. Men wachtte ademloos op dat ene moment van kentering van het getij, waarop het water geen bewe- ging vertoont, en waarop het toen nog zo logge betonnen lichaam van de laat- ste caisson op zijn plaats moest worden gemanoeuvreerd.

Men is er sindsdien wel op vooruit- gegaan. Geïnspireerd op die eerste cais-

sons, die bij de invasie in Normandië dienst hadden gedaan bij de aanleg van havens, zijn nu speciaal voor het Delta- plan doorlaatcaissons geconstrueerd, die ook makkelijker manoeuvreerbaar zijn.

Deze caissons kunnen dus eb en vloed door hun geraamte laten gaan. Als de ge- hele slagorde goed staat opgesteld en het moment van kentering wordt afgewacht laat men de schuiven neer. Dan is het gevaar nog niet geweken, men moet in en op de caissons ballast aanbrengen en kieren en drempels dichten. Van deze gigantische operatie kunnen wij straks, waarschijnlijk wel via de televisie getui- ge zijn, en dat roept bij mij wel enkele chauvinistische gevoelens op. Daarom nog iets anders.

Adviezen

Nu wij in Nederland dit Waterloop- kundig Laboratorium hebben, mét al on- ze ervaring en wetenschap is het duide- lijk, dat wij niet meer bij een ander hoeven aan te kloppen, maar dat men ons om advies vraagt. Veel deskundigen worden uitgezonden om ter plaatse hulp te verlenen en adviezen te geven, maar ook krijgt men opdrachten modelonder- zoekingen voor het buitenland te ver-

richten. Zo kan men op het terrein van 'De Voorst' wandelen van de haven van Bangkok naar die van Arklow in Ierland, havens waar men te kampen heeft met dichtslibben en aanzanden. Men wandelt van Marina di Massa in Italië, waar stranderosie het toeristenverkeer be- dreigt, naar de Bolivar Coast in Vene- zuela, waar dijken om verbetering vra- gen.

Fundamenteel onderzoek

Hoewel dus het modelonderzoek het belangrijkste is grijpt men telkens terug op fundamenteel onderzoek. Een groot gedeelte daarvan verricht men in het gebouw van de wind- en stroomgoot.

De windgoot is 4 m breed, 2 m hoog en 100 m lang. Men kan windsnelheden tot 25 m per sec. opwekken. Ook de stroomgoot is 100 m lang en heeft een doorsnede van 3 x 3 m, en men kan er 10 m³ water per seconde door laten stromen. In deze goten, die in het mid- den waarnemingsvensters hebben, vindt onderzoek plaats naar de stabiliteit van dijken en bodembescherming, naar de stabiliteit van zinkstukken en caissons, naar de beste vorm van kribben en be- stortingsblokken, door het materiaal dat zal worden gebruikt aan verschillende wind- en stroomsnelheden bloot te stel- len.

Voor beddingen bestaande uit zachte grond wordt licht materiaal gebruikt (polystyreen, een grondstof voor plastic), voor minder bewegelijke bodems wordt bakeliet gebruikt. Men test er materialen die voor bodembescherming moeten worden gebruikt op de zanddichtheid. En om niets aan het toeval over te laten berekent men het eventuele verlies aan stortingsblokken dat kan optreden, zodat men tijdens de bouw op een kritiek moment niet met een tekort aan mate- riaal zal zitten.

Ludiek

Er wordt de laatste jaren veel gespro- ken en geschreven over de komende arbeidstijdverkorting en de daaruit voortvloeiende vrije tijd. We moeten die tijd volgens de deskundigen creatief, of met een modern woord, ludiek door- brengen. Ik voel me altijd een beetje opstandig worden als 'men' zegt hoe ik mijn tijd moet doorbrengen. Als de om- standigheden tot meer vrije tijd aanlei- ding geven, voel ik er weinig voor, daar- om arbeid minderwaardig te gaan vin- den.

Bij mijn bezoek aan het Laboratorium 'De Voorst' is mij gebleken, dat het één het ander niet uitsluit. Er wordt daar in de Noordoostpolder zeer creatief en lu- diek een enorm stuk werk verzet. Dat te hebben mogen meemaken was een pret- tige ervaring. Helaas moet ik er voor nieuwsgierigen bijzeggen, dat mijn be- zoek een uitzondering was.

LENI KORTLAND



In het model, dat op deze foto niet in bedrijf is, zijn de bodemfiguratie en de coriolis-tollen duidelijk zichtbaar.

The detective



Bob Dylan in *Don't look back*.

Don't look back

Na zijn wereldpremière in mei 1967 in San Francisco is dan eindelijk in ons land te zien de documentaire over de folksinger Bob Dylan: *Don't look back*. De bijna twee uur durende film is een soort hommage geworden aan een van de beste 'folkrocksingers' van Amerika.

Bob Dylan werd op 24 mei 1941 in Hibbing geboren. Een stadje in de Amerikaanse staat Minnesota, dat na het uitgeput raken van de plaatselijke ijzermijn, steeds meer verarmde. Dylan voelde zich in dit dode stadje niet gelukkig en trok al vroeg de 'wijde wereld' in. Op zijn zuwerftochten ontmoette hij verschillende mensen die een stempel zouden drukken op zijn verdere leven, zoals Woody Guthrie. Dylan probeerde in die tijd songs te schrijven in de stijl van Guthrie, maar deze bracht hem al spoedig aan het verstand dat in ieder nummer iets persoonlijks meegegeven moet worden.

Eerste successen

Sindsdien imiteert Dylan niet meer, maar wordt hij nagebootst. In 1961 behaalde hij zijn eerste successen in de New-Yorkse artiestenwijk Greenwich Village. In dat zelfde jaar maakte hij zijn eerste elpee. Snel volgden toen triomfen in Newport, Monterey, in New York City's Town Hall, in Carnegie Hall en in de Londense Royal Albert Hall elkaar op. Deze inleiding belooft geen plaatbe-

spreking te worden, maar geeft enig beeld van de man waarover de film is gemaakt. Tijdens zijn tournee door Engeland in 1965 filmde D. A. Pennebaker met Jones en Howard Alk als cameramannen Bob Dylan. Zij volgden hem op de voet, registreerden elke beweging en elk woord, waren er bij als hij ruzie maakte met onbekenden en legden vast hoe hij uiterlijk onbewogen het daverende applaus in ontvangst nam na zijn optreden in The Royal Albert Hall.

Grof gemaakt

Don't look back is grof gemaakt. Pennebaker filmt — zou ik geneigd zijn te schrijven — als een amateurfotograaf die voor het eerst een camera in handen krijgt. Zeer slordig, zonder rekening te houden met licht en donker, maar hij is er altijd bij, hij registreert op genadeloze wijze.

Dylan komt in deze documentaire naar voren als geniaal musicus, die zich van niemand iets aantrekt, zijn theorieën verkondigt als de ware en verslaggevers van Time, Newsweek en Engelse bladen verstomd doet kijken door op hun onbenullige vragen even onbenullig te antwoorden.

Pennebaker toont de oprechte Dylan-fans, want daarvoor is deze film gemaakt, hoe de 'meester' werkt en leeft. Nogal rauw en hard, maar fans accepteren alles. Ook deze film over het genie Bob Dylan.

PETER J. MORÉE

Frank 'The Voice' Sinatra heeft weer eens kans gezien, en het bewijs tevens geleverd, bij de groten te behoren. Niet alleen op het moeilijke pad van de showbizz is hij geslaagd, maar ook als acteur weet hij zijn mannetje te staan.

Op 53-jarige leeftijd mag Sinatra gelden als de verpersoonlijking van het geïnspireerde vakmanschap. Na een periode van drie decennia waarin hij tussen niet geringe beslommingen van zijn privé-leven door (drie keer getrouwd, zijn laatste huwelijk met Peyton Place-actrice Mia Farrow ging als een nachtkaaars uit) praktisch onophoudelijk grammofoonplaten en films heeft gemaakt, krijg je het gevoel dat Sinatra niets meer te verbergen heeft.

Ruige hoofd

Hij staat bekend als het zeer ruige hoofd van de Sinatra-clan (die o.a. Sammy Davis jr., Dean Martin, Lee Hazelwood in zijn geleerden telt). Hij is zeer eigengereid, neemt nimmer een blad voor de mond en zijn privéleven staat zo open en bloot voor iedereen te kijk, dat je bijna beschaamd het hoofd afwendt.

Sinatra schijnt een doorzichtige figuur, maar daarmee valt dan de schijn op die om hem heen zweeft. Hij gaat terdege te werk met de inzet en het raffinement die bij een showman — die hij is — past.

Ik wil hier echter aan toevoegen dat niet alles wat Sinatra maakt, van werkelijk hoog gehalte is. Zijn platen b.v. zijn bijna zonder uitzondering van voortreffelijke kwaliteit — enkele misleunen in het pop-genre daargelaten —; zijn films daarentegen — en hij heeft er tamelijk veel gemaakt — staan meer als goedkoop amusement te boek dan als wonderen van acteertalent. Boven de middelmaat komen alleen *On the town*, *The man with the Golden Arm* en *The Naked Runner*.

Sinatra's laatste film is ook zijn beste: *The Detective*. Hoewel sommigen hem verwijten alweer een typetje op het witte doek gemaakt te hebben, is dit niet het geval.

The detective laat Sinatra zien als een New Yorkse rechercheur van politie: een weliswaar zeer intelligente, maar verder weinig opzienbarende man, die in al die jaren politiewerk verstrikt is geraakt in het conflict dat voortkomt uit de spanningen tussen ambitie en geweten.

Harde politiemann

Sinatra is een harde politie-officier. Maar wie verder kijkt, komt tot de ontdekking dat deze politiemann zeer eenzaam moet zijn en zich alleen maar bezighoudt met zijn werk: een grauw en troosteloos district, waar moord en doodslag aan de orde van de dag zijn. 'Thuis' op het bureau is het al niet veel beter: weinig sociaal contact met zijn superieuren en zijn collega's die hem benijden —

FILMBESPREKING



Frank Sinatra in *The Detective*.

en vaak op openlijke wijze — om de manier waarop hij de zaken aanpakt en oplost.

Zo'n rechercheur komt als echt over, het publiek gelooft in zo'n figuur; men gaat denken dat er ergens wel zo'n mannetje rondloopt.

Regisseur Gordon Douglas (die al aan zijn vijfde film met Sinatra bezig is) en scenarioschrijver Abby Mann zijn voor hun *Detective* uitgegaan van de gelijknamige roman van Roderick Thorpe over een politie-onderzoek, dat wordt ingesteld naar de moord op een rijke homoseksueel en de ingewikkelde nasleep daarvan.

Het is een gruwelijke moord bovendien. De man wordt gevonden in zijn slaapkamer, geheel verminkt en met afgesneden penis. De rechercheur die bijna alles kan (Sinatra) wordt ingeschakeld om dit geval snel op te lossen — ook ter meerdere glorie van zijn district en zijn superieuren.

Keihard en niets ontziend wordt een onderzoek ingesteld naar het milieu, waarin de vermoorde verkeerde. De zelfkant van de Amerikaanse maatschappij wordt danig overhoop gehaald; de politie laat zien dat ze haar mannetje staat.

Op een brutale en tegelijkertijd ontluisterende wijze geeft regisseur Gordon Douglas weer hoe het met de werkwijze en de mentaliteit bij de Amerikaanse politie is gesteld. Niets dan bruut optreden tegenover weerloze homoseksuelen, die uitgescholden en vernederd worden op een manier zoals de Uebermensch zich zo eigen heeft gemaakt.

Een sterk staaltje hiervan laat Sinatra zien. Met het oog op snelle resultaten en de daarmee samenhangende promotie, ontwringt hij een bekentenis aan een psychopaat, van wie mag aangenomen worden dat hij onschuldig is aan de 'lustmoord'.

Omkoperij

Ook werd ons nog eens duidelijk gemaakt dat de politie niet boven alle verdenking staat. Ook daar zijn corruptie en omkoperij schering en inslag. Ook daar schuilen nog nazistische c.q. fascistische elementen die hun gevoelens botvieren op de zwakke medemens. Zo vertelt een jonge ambitieuze rechercheur aan Sinatra hoe hij een oude man een bekentenis wilde laten doen door hem geheel naakt te verhoren. Dat had hij geleerd, zei hij, van een film over Duitse concentratiekampen.

Sinatra heeft als ster meegekregen de zeer gevoelig spelende Lee Remick, als zijn nymfomane echtgenote.

The *Detective* geeft het publiek het gevoel — en dat twee uur lang — gekken te hebben naar een op de werkelijkheid afgestemde film, die geen acteurs laat zien, maar echt levende mensen van alle dag met hun problemen en frustraties.

PETER J. MOREE

'Willem wil de grootste zijn'

VRAAG: Wie is Willem de Kooning?

ANTWOORD: Iemand wiens leven, in twaalf afleveringen beschreven, honderdduizenden lezers van een damesblad tot tranen toe zou kunnen roeren.

De ingrediënten voor zo'n successtory zijn: de jeugd van kleine Willem in de havenwijk van Rotterdam, zijn doorzettingsvermogen, zijn vroege zelfstandigheid, zijn leertijd aan de avond-Academie, zijn plotselinge vertrek naar Amerika en zijn carrière. Een vrij goedkoop gegeven, dat onwillekeurig doet denken aan geromantiseerde vertelsels over goudzoekers, pioniers en krantenjongens die in een paar jaar tijd miljonair worden. Het vervelende, ietwat genante, is dat voor Willem de Kooning deze suikerzoete gang van zaken vrij aardig klopt.

Bij de naam 'De Kooning' denk ik aan het cliché 'Nederland kan trots zijn op deze zoon'. In de Verenigde Staten werd

KUNST

hij Amerikaans staatsburger; toen hij na zo'n veertig jaar in ons land terugkwam voor zijn expositie in het Stedelijk en voor de Talensprijs annexeerde Nederland hem en koesterde zich in de uitstraling van zijn succes.

Het Nederlandse volk kent De Kooning van de televisie. Hij was bij de opening van zijn expositie in het Stedelijk, waar de Amerikanen Hollands en de Nederlanders Amerikaans spraken, uit beleefdheid.

Op mij, dat moet ik eerlijk bekennen, maakte de exposant geen al te plezierige indruk. Dat was niet meer dan een eerste impressie. De Kooning heeft een iets te markante kop, iets te wit haar. Ogen-schijnlijk zou hij weggelopen kunnen zijn uit een slecht soort romannetje.

Komst niet geruisloos

De komst van De Kooning verliep verre van geruisloos. Radio, tv en pers besteedden buitengewoon veel aandacht aan de verloren zoon. Het was alsof Nederland iets had goed te maken. Het optreden voor de tv van de schilder Jan van Heel ('Ik zat naast Willem op de avondacademie') was ronduit belachelijk. Door de pedante, schoolmeesterachtige manier waarop deze niet zo briljante artiest De Kooning 'aanpreeft' bekramp mij het gevoel: Die De Kooning zal wel bar tegenvallen.

Dat pakte anders uit. Het bezoek aan het Stedelijk Museum van Amsterdam werd een aangename verrassing. De overzichtstentoonstelling (tot 17 november) geeft een vrij volledig beeld van de ontwikkeling die een jaarlijk groot schilder heeft doorgemaakt. Een schilder



te vergelijken met mensen als Appel, Kantor en in zeker opzicht met Picasso. De laatste vergelijking is mogelijk als gelet wordt op de invloed die beiden hebben gehad — Picasso in Europa, De Kooning in de VS. Toch is het natuurlijk onzin om — zoals enkele recensenten hebben gedaan — beiden op één lijn te plaatsen. Het is zelfs zo dat De Kooning in zijn beginperiode duidelijk door Picasso is geïnspireerd.

Tekenen op behang

Willem de Kooning, 64 jaar, is in Rotterdam geboren. Niet zonder enige vertedering en trots memoreerde zijn zuster onlangs: 'Willem tekende al als driejarig jochie op het behang'. Toen hij zestien jaar was ging hij werken bij de gebroeders Gidding, een schilders- en decorateursbedrijf in Rotterdam. Op

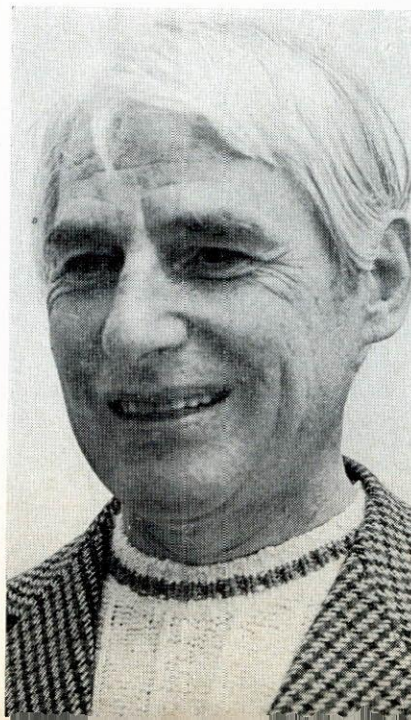
aanraden van Jan Gidding nam Willem avondlessen op de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen.

Veel plezier zal De Kooning daar niet hebben gehad. Maandenlang werd onder strenge, conservatieve leiding gewerkt aan de fotografische weergave van een stillevens. De Koonings kennismaking met de 'Kunst' droeg ertoe bij dat de nu zo bewierrokte kunstenaar er destijds geen ogenblik aan dacht schilder te worden. Op school en op zijn werk had hij kennisgemaakt met de ideeën van de Stijl-groep.

Hij wilde, toen hij op 22-jarige leeftijd onaangekondigd naar Amerika vertrok, niet in de kunst. Hij wilde geld verdienen in de reclame met toegepaste kunst à la de Stijlgroep. Amerika leek hem daarvoor een geschikte omgeving, beter dan Parijs, dat destijds als bolwerk van de moderne kunst nog onaantastbaar was. De Kooning sprak geen woord Engels toen hij in 1926 voet aan wal zette in de nieuwe wereld. Hij had er enkele vrienden, zeelui en Nederlanders die eerder de overtocht hadden gemaakt. Willem werd arbeider, huisschilder, klusjesman en nam zijn intrek in een tehuis voor zeelui in Hoboken, New York.

Manusje van alles

Pas een jaar later verhuisde hij naar Greenwich Village, de kunstenaarswijk van Amerika's grootste stad. Daar kwam hij in contact met mensen als Gorky, de schilder en de dichter Denby. Hij huurde er een zolderatelier en begon 's avonds na zijn normale werk — nog



Boven: Drie smalle (vrouwen-)doeken uit De Koonings 'ijs-tint' periode
Links: Willem de Kooning
Rechts: Een van de beruchte vrouwenfiguren

steeds als manusje van alles — te schilderen. Overdag maakte hij muurdecoraties, schilderde ansichtkaarten, legde contacten, leerde de Engelse taal en sprak met kunstbroeders (Overigens: zo'n 40 jaar later zou hij nog zijn Nederlandse accent niet zijn kwijtgeraakt). Hij praatte graag over kunst, over zijn denkbeelden, kon goed formuleren en werd ontdekt door de kunsthandel.

Werkte hij aanvankelijk uit geldgebrek nog in zwart-wit, later ging hij de felle kleuren van de reclame gebruiken tot het ogenblik dat hij de tussentinten ontdekte. De Kooning zelf zegt de pasteltinten te hebben gevonden in de New Yorkse ijswinkels, zacht rose, lichtgroen. Hij was toen al een bekend man, een van de meest vooraanstaande schilders van Amerika. Een man die een nieuwe kunstenaarsgeneratie beïnvloedde en inspireerde. Het meest bekend is hij geworden door zijn schokkende vrouwen-

portretten, een serie die nogal wat stof heeft doen opwaaien in de Verenigde Staten.

Schokkende vrouwen

Schilderde zijn Nederlandse collega Kees van Dongen in Parijs meedogenloos vrouwenportretten. De Koonings vrouwen schokten meer. Zij waren demonisch, caricaturaal. De Kooning poogde het wezen van de vrouw tot uitdrukking te brengen.

Een verdienste van De Kooning is zeker dat hij zijn gehele loopbaan — tot nu toe — heeft geëxperimenteerd met verschillende technieken en uitdrukkingsvormen. Dit behoeftte hem voor verstarring. Reclame, schilderkunst; abstract, non-figuratief, figuratief; zwart-wit, fel- of zacht gekleurd — het zijn bij De Kooning nauwelijks tegenstellingen. De chronologische volgorde is niet duidelijk aan te geven.



De Kooning is nu een man in bonus geworden. Hij werkt in zijn droomstudio in East Hampton, door hem zelf ontworpen. Amerika is trots op hem, ten minste even trots als Nederland dat is.

De Wilde, directeur van het Stedelijk Museum haalde de Nederlandse Amerikaan met zijn werk naar ons land. De Talensfabrieken verleenden De Kooning de internationale Talensprijs, 2,7 duizend dollar.

Voor miljoenen verzekerd

Willem is een belangrijk man, dat blijkt ook uit het feit dat zijn geëxposeerde werk voor meer miljoenen is verzekerd dan het geval was met de Picasso's die het Stedelijk eerder ten toon stelde. Willem is ook niet naar ons land gekomen omdat De Wilde dat vroeg of omdat er een Talensprijs lag te wachten. Thomas B. Hess, guest-director van het museum van moderne kunst in New York en bewonderaar van De Kooning stelde de tentoonstelling samen voor een tournee door Amerika en Europa. Vanzelfsprekend werd ons land niet overgeslagen.

De Kooning, die niet graag aan zijn Nederlandse afkomst wordt herinnerd en vrijwel nooit zijn moedertaal wil spreken, wordt door Hess beschouwd als een typisch Amerikaanse schilder. Daarin heeft de museumdirecteur uit de VS gelijk. Als Hess evenwel beweert — en dat doet hij — dat het oeuvre van De Kooning voor niet-Amerikanen moeilijk is te begrijpen, raaskalt hij.

Wat in het Stedelijk te zien is is niet 'moeilijk'. De expositie geeft een interessant overzicht. Er zijn enkele tekeningen uit de vroegste periode van De Kooning. Toorops invloed is hier duidelijk. De zwart-wit-periode, het naturalisme en de abstracte doeken zijn belangwekkend. De Kooning is echter duidelijk op zijn best op het eind van zijn fel-kleurige periode en in zijn latere werk, waarin hij tussentinten gebruikt.

Detailkritiek

De vrouwenportretten zijn lang niet allemaal meesterwerken, maar dat is detailkritiek. In haar totaliteit is deze expositie voor het Stedelijk het hoogtepunt van dit jaar. Artistiek wel te verstaan, want financieel zijn de resultaten enigszins tegengevallen. De toeloop van bezoekers was, toen dit verhaal werd geschreven, aanzienlijk geringer dan men had verwacht.

Dat is jammer. De Kooning is de moeite waard. Willem de Kooning zou eens hebben gezegd: 'Ik wil de grootste schilder, de grootste drinker en de grootste minnaar van mijn tijd zijn'. Dat klinkt nogal patserig. Na het zien van de tentoonstelling stoort me dat niet meer. Een man van zulke kwaliteit mag een patser zijn.

BOB VAN OPZEELAND

Het politieke protest (2)

Schrijven in een maandelijks verschijnend blad als EGO betekent per definitie achter de actualiteit aanlopen. Dat besef is heel duidelijk als je schrijft over het politiek protest, de reacties daarop en de inzichten daaromtrent, een maatschappelijk fenomeen, dat nimmer lang laat wachten op nieuwe verschijningsvormen. Het Taptoe-incident in Delft de ontwikkelingen rond het toneelstuk 'de Smoeshaan' en de film 'Ik ben nieuwsgierig - geel' lijken alweer belezen stukjes eigentijdse geschiedenis. Zij zijn verdronken door de bloedige onlusten in Mexico.

Maar de termijn van een maand, die actuele gebeurtenissen doet verschralen, maakt tegelijkertijd beoordelingen met wat meer distantie en minder emotie mogelijk, maakt ontwikkelingen op wat langer termijn zichtbaar en levert een schat van nieuwe visies op het politiek afwijkend gedrag. Een van de meest belangwekkende nieuwe zienswijzen op het politieke radicalisme is de onlangs in de Verenigde Staten verschenen studie van Kenneth Kenniston: 'Young Radicals - notes on committed youth.'¹

Jonge radicalen

Het nieuwe boek van Kenniston vormt de neerslag van een omvangrijk sociaal-psychologisch onderzoek naar de gedragingen, activiteiten en meningen van een groep vooraanstaande, jonge, fulltime radicale activisten, die Kenniston gedurende drie maanden volgde. Op grond van de uitkomsten van zijn studie kan Kenniston enkele niet eerder aan de de feiten getoetste vooronderstellingen weerleggen. Jonge, politieke, activisten zouden hun eigen psychische problemen projecteren op de gehele samenleving, zouden nog niet goed aangepast zijn, hun gebrek aan zelfvertrouwen willen compenseren door het voeren van overdreven acties, vatbaarder zijn voor propaganda omdat jong ook onervaren maakt, of afkomstig zijn uit milieu's waar de radicale ideeën met de paplepel werden ingegoten.

De onderzoeker nu weerlegt deze vooroordelen in die zin, dat een verklaring van de gedragingen van jonge radicalen veel gecompliceerder is. 'Waarschijnlijk zijn de jongeren niet altijd neurotisch, maar is de huidige samenleving veeleer neurotiserend,' veronderstelde A. de Swaan in zijn toelichting op het werk van Kenniston.² Wie jongeren verwijt dat ze te weinig aangepast zijn, spreekt daarmee een positief waardeoordeel uit over aanpassing. Vele jongeren zijn tegenwoordig geneigd om de wenselijkheid van aanpassing aan een maatschappij, die in verschillende opzichten als slecht ervaren wordt, in twiifel te trekken. Dat er geen labiele figuren in het kielzog van radicale activisten zouden worden meegesleept, ontkent Kenniston, maar om radicale leiders als labiel tuig af te schilderen, vindt hij

dom. Zo'n oordeel zegt veel meer over de uitspreker ervan, dan over de radicale leider. Bram de Swaan vindt het gevaarlijk om het begrip 'onevenwichtig' in dit soort discussies te hanteren. Hij acht radicale leiders vaak zeer onevenwichtig, spreekt zelf liever van 'aangeslagen' maar waardeert dit niet negatief. Iedereen, die zich met verve inzet voor een bepaalde zaak is onevenwichtig, of hij nu sportprestaties verricht of bijen teelt.

Interessanter lijkt de vraag, waarom die labiliteit van activisten denigrerend beoordeeld wordt en die van Tom Okker over het hoofd wordt gezien. De verklaring is simpel, maar er wordt te vaak aan voorbij gegaan. Tom Okker ontleent je de illusie, dat je iets presteert als tennisser, maar hoevelen tennisser? Radicalisten ontnemen je een veel ingrijpendere illusie: namelijk, die dat je zou leven in een leefbare, of democratische, of vredenastrevende wereld. De radicalist houdt je wakker, geef je het schuldgevoel, dat je teveel achter je tv zit en te weinig ernst maakt met noodzakelijke maatschappelijke veranderingen. Een begrijpelijke reactie uit zelfbehoud is dan, om diezelfde activisten te kleineren, hun belang te onderschatten en hun handelen te devalueren tot het uithalen van kattekwaad of erger. Enkele uitingen vormen van de geschetste reacties: 'Wat wil je zijn vader was toch ook communist.' 'Hij kan niet eens zijn haar fatsoenlijk laten knippen.' 'Ze trekken alleen maar ongerechten aan.' 'Het zijn nog maar kinderen.' 'Het zal zo'n vaart wel niet lopen' en zelfs 'Hitler is precies zo begonnen.'

Onderzoek

Kenniston is jong, eind dertig. Kenniston bestudeerde een kleine groep, zijn onderzoek bestreek slechts drie maanden en bleef beperkt tot de Verenigde Staten. Zijn — tijdens het onderzoek groeiende sympathie voor de mensen die hij bestudeerde — laat hij eerlijk blijken. Zijn conclusies ontnemen iedere grond aan enkele vertrouwde en wijdverbreide vooroordelen. De 'Jonge Radicals' komen verre van onsympathiek uit zijn studie naar voren.

Een voedingsbodem voor talrijke onoprechte, niet-wetenschappelijke verwijten, die voortkomen uit het eerder genoemde zelfbehoud-mechanisme. Een jonge onderzoeker, die leeftijdgenoten waarneemt heeft te weinig distantie. Mensen, die dit verwijt aanvoeren, zouden ook bezwaar moeten maken tegen een 60-jarige geriater, die ouderdomsverschijnselen bestudeert. Grote, beroemde geesten, bij wie het proces van geestelijke aftakeling zijn onherroepelijke intree heeft gedaan, worden vaak met minder reserve gevolgd, dan jonge, heldere denkers. Het is 'wishful thinking' om de geografische geldigheid van Kenniston's studie te zeer te beperken

tot de Verenigde Staten. Uit zijn onderzoek komt de sterke internationale oriëntatie van de groep, die hij onderzocht, duidelijk naar voren.

De eigen natie is voor de hedendaagse jeugd een referentiekader van ondergeschikt belang. Mensen, die stellen dat het in Europa nog wel meevalt met het radicalisme van de jeugd, lezen waarschijnlijk slecht de krant en geven aan die stelling pas enige grond als zij kunnen beschikken over soortgelijke onderzoeksgegevens als Kenniston verzamelde. De sympathie van Kenniston voor diens radicalen is in het ooglopende dan de van de bioloog voor de eekhoorns, die hij onderzoekt.

Verstandelijk begaafd

De jonge radicalen, die K. onderzocht, zijn stuk voor stuk zeer talentvol en uitermate verstandelijk begaafd. Aanmerkelijk is, dat ze, als ze zich voor andere zaken zouden inzetten (bij voorbeeld voor wetenschappelijk onderzoek), op dat terrein even briljant en succesvol zouden zijn. Dat ze dat niet doen komt voort uit hun afkeer van onbuigzame bureaucratische structuren en uit hun scepsis t.o.v. de waardevrijheid van het wetenschappelijk onderzoek. Maar hier bewandelen we een zijpad. De begaafdheid van radicale studenten wordt ook onderkend door iemand, die zeer kritisch staat t.o.v. dit radicalisme, blijkens zijn enige jaren geleden gedane uitspraak over het intellectuele proletariaat. Het betreft hier VVD-senator Van Riel³, die onlangs zei: 'Revolutiegezinde studenten zijn vaak hoogbegaafd. Zij onderkennen de zwakke elementen in de laat-kapitalistische samenleving nauwkeurig. Maar mr. H. van Riel zei meer: 'Vaak zijn ze te bewust intellectueel. Zij zien niet in dat contact met conformisten en onverstandigen voorwaarde is voor elk staatsmanschap, ook het revolutionaire. Tachtig, negentig procent van hen die aan een revolutie willen meedoen, loopt immers niet warm voor kritiek op De Telegraaf, op de Amerikanen in Vietnam, op "de veronderstelde wandaden van de Griekse kolonels, de Sjah, de Portugese regering".'

Merkwaardige 'act'

Bij de toelichting op zijn stelling, dat een omwenteling pas succesvol kan zijn, als ook de conformisten daartoe bereid zijn, plaats ik graag een vraagteken. Maar dat maatschappelijke omwentelingen meer effectief zijn, als ze gewenst worden door een grotere groep, is natuurlijk juist. Het is evident, dat je met afwijkend gedrag de aandacht trekt. Iedere Nederlander weet waarschijnlijk van het krenten uitdelen bij het Lieverdje in de Provo-tijd. Recenter is de poging van Amerikaanse radicalen om bij de Democratische Conventie in Chicago een varken mee te laten dingen naar de presidentskandidatuur.



Mexico 1968. Voor het begin van de Olympische Spelen laaide de strijd hoog op tussen studenten en leger. Er vielen vele doden.

Ook deze merkwaardige 'act' heeft ver buiten de Verenigde Staten ophef gemaakt. Maar aandacht trekken is niet voldoende. Wie ingrijpende veranderingen ambieert, moet zich rekenschap geven van het voorzienbare effect van zijn handelen. Met het varken kreeg men vele lachers op de hand, maar een serieuze kandidaat bood men niet. Politiek bezien is de effectiviteit van de studentenonlusten aan de vooravond van de Olympische Spelen ook te betwijfelen. Mljoenen zien liever atleten, dan straatgevechten, koesteren zich liever bij de illusoire warmte van het Olympisch vuur. Men is niet geneigd partij te kiezen voor een groepering, die mogelijk mondiaal sportgenot in de weg staat.

De studie van Kenniston kan misverstanden wekken bij de minder kritische radicaal. De overwegingen van Leopold de Buch⁴ rond de literatuur over de mei-revolte in Frankrijk, lijken ook op K.'s werk toepasbaar. De Buch stelt: 'De boeken zijn berekend op het aanwakkeren van het heilig vuur bij degenen, die de Waarheid al kennen. Zij behoren tot de theologie.' Ik sprak onlangs met

een simpele gelovige, die over Kenniston gelezen had. Zij zei: 'Zo, nu is dus eindelijk bewezen, dat mensen niet lang haar, die vaak demonstreren niet dom, labiel en onvolwassen zijn, maar slim, evenwichtig en rijp.' Dit nu, heeft Kenniston nimmer aangetoond. Bij het interpreteren van radicale verschijnselen bestaat bij velen de neiging, die interpretatie in 't eigen voordeel te laten uitvallen. De Buch toont dit aan, aan de hand van het volgende voorbeeld: 'Als Edgar Morin (een bekend Frans sociaal-psycholoog - J. H.) beschrijft, dat er in de meidagen in Frankrijk studenten waren, die met behulp van een injectie tot slapen moesten worden gedwongen, dan is dat voor hem, omdat "het leven voor hen in die eerste weken zo intens en zo rijk was", kortom zo belangrijk, dat de studenten niet meer aan slapen toekwamen. Maar een ander zal er precies het bewijs in zien dat hij zocht, dat de studenten leefden in een staat van pathologische exaltie.'

Nog even terug naar Van Riel:³ 'De Cohn-Bendits of Dutschkes krijgen publieciteit, doordat een deel van de journalisten en radio-tv-medewerkers uit het

zelfde hout gesneden is.' Ik werk bij de radio en schreef in Ego over beide radicale studentenleiders. Nou maar hopen, dat het hout, waaruit ik gesneden moet zijn, een redelijke benadering van het politieke protest niet al te zeer in de weg heeft gestaan.

JAN HAASBROEK

¹ Kenneth Kenniston, 'Young Radicals: notes on committed youth', Harvest Book HB 140, New York 1968, besproken door G. van Benthem van den Bergh in Vrij Nederland van 7 september 1968.

² A. de Swaan (publicist en politicoloog) gaf op 27 september en 4 oktober jl. in het VPRO-programma Hee een toelichting op de studie van Kenniston.

³ Van Riel, 'Studentenrevolte levert geen gevaar op, wel narigheid', een artikel in Het Vrije Volk van 10 oktober 1968 over Van Riels toespraak tot de Liberale Studentenvereniging in Wageningen.

⁴ Leopold de Buch, 'Wat overblijft na aftrek van het delirium' in Vrij Nederland van 12 oktober 1968.

'Ontbijt met z'n drieën' is nog geen 'Tweemaal leven'

Maarten is getrouwd met Merel. Sonja en Maarten vrijen met elkaar. Maarten blijft bij Merel. Sonja gaat trouwen met Hans. Dit, ietwat oppervlakkig samengevat in vier regels, is de geschiedenis uit 'Ontbijt met z'n drieën', het romandeboek van de schrijfster Eva Hoornik. Misschien al min of meer in de titel opgesloten, het betreft hier het relaas van een driehoeksverhouding. Een inderdaad weinig origineel gegeven, maar in dit geval bijzonder vanwege het ontbreken van verdriet, eenzaamheid, het zo intens lijden, het ontbreken van wezenlijk gevoel. Een koel boek dus?

Ja, maar stellig niet als zodanig bedoeld, daarvoor is de poging naar — meer — in 'Ontbijt met z'n drieën' van een te doorzichtige naïviteit. Eva Hoornik heeft met haar gegeven vast wel iets willen doen, waarschijnlijk zelfs wel iets bij de lezer willen bewerkstelligen. Een boek schrijven is echter meer dan een gegeven verzinnen, er bestaat ook nog zoiets als uitwerking. Figuren hebben leven óf niet, bij te veel of te weinig ontstaan slechts karikaturen. Hanteer je als schrijver of schrijfster bovendien bepaalde beelden en technieken ook nog zeer onhandig dan kan van een z.g. veelbelovend tot en met belangwekkend boek geen sprake zijn. Er is slechts ruimte voor begrippen als kitsch, cliché, goedkoop etc. Eva Hoornik zal best 't één en ander gelezen hebben, vermoedelijk zelfs wel weten hoe je een boek moet schrijven, en ook de wil moet aanwezig geweest zijn. Maar het vermogen? Ik waag dit, zeer voorzichtig uitgedrukt, naar aanleiding van 'Ontbijt met z'n drieën' grotendeels te betwijfelen.

Huis als decor

'Ontbijt met z'n drieën' komt op mij af als een ongeveer één pagina-verhaal/idee waarbij de schrijfster wel door gehad heeft dat je niet onmiddellijk alle (vier) figuren ten tonele moet voeren. Dat geschied dan ook niet. In de eerste tweëndertig pagina's wordt de lezer slechts geconfronteerd met de vrouw Sonja. Het decor is het huis van Maarten en Merel. Handeling: Sonja wacht op Maarten. Onverwachte situaties kunnen zich niet voordoen, omdat Merel (zij was op school al zo goed in Frans) een aantal dagen naar Parijs is. Maarten laat lelijk op zich wachten. Sonja ergert zich daaraan, van verveling is evenwel geen sprake. Hoe zou dat ook kunnen, wanneer je oude brieven van Merel aan Maarten ontdekt, en niet te vergeten de trouwfoto's, inclusief de foto's van de huwelijksreis, van dezelfde Maarten en Merel. Hier moet iets mee te doen zijn. Op o.a. pagina 27 doet Eva Hoornik er dan ook iets mee, zoals uit het navolgende fragment moge blijken:

(...) 'Na nog drie bladzijden met foto's van vrienden en familieleden volgt een nieuw hoofdstuk: De huwelijksreis.

Het woord is in schoonschrift geschreven en versierd met bloemetjes. Net zoals zij vroeger haar 'net-schrift' taal moest versieren op de montessori-school. Vervolgens ziet ze het woord Bretagne staan. Scheepjes die Merel getekend heeft illustreren het woord. Op de volgende foto staat Merel in bikini naast Maarten. Maarten in zwembroek. Als ze de foto ziet realiseert ze zich voor het eerst dan ze Maarten eigenlijk nooit in zwembroek heeft gezien. Naarmate ze meer foto's van hem ziet in situaties die ze niet kent wordt hij steeds vreemder voor haar. Op dat moment kijkt ze zelfs objectief naar hem, want de pijn die ze heeft is al zo vanzelfsprekend dat ze hem nauwelijks voelt. De volgende foto's Merel en Maarten samen op een rots, en samen in een klein roeibootje bekijkt ze zelfs nog maar vluchtig. Pas als ze na nog vier bladzijden ineens hun namen ziet staan: 'Merel en Maarten van der Veen bedanken u voor de getoonde belangstelling tijdens hun huwelijk', is het alsof de pijn heviger wordt. Ze slaat het fotoalbum dicht en smijt het in de kast (...)

Behalve dat Maarten en Merel tijdens hun huwelijksreis kennelijk mooi weer hebben gehad, blijkt uit dit citaat dat Sonja natuurlijk niet eeuwig objectief kan blijven, ook zij heeft recht op haar agressiviteit. Dat bedenkend, moet ook het uithalen van de halve trui, van Merel voor Maarten bestemd, en door Sonja gevonden, te aanvaarden zijn. Zo ook de drang van Sonja om Merel te zijn. Hoe gemakkelijker te realiseren, dan kleren van Merel aan te trekken? Ook dit geschiedt.

Korte flashbacks

Daarnaast wordt er in het eerste gedeelte van 'Ontbijt met z'n drieën' ook nagedacht. Spiegels en ramen, om naar buiten te kijken, bewijzen daarbij hun functie. Soms ook duikt Sonja van het heden even in het (haar) verleden. Korte flashbacks die haar gedrag dienen te verduidelijken. Zaak lijkt mij daarbij wel om zich niet te vergissen. Zoals — bijvoorbeeld — in het geval dat Sonja aan haar moeder moet denken (die het gezicht van een clown (!) heeft), abrupt haar lippenstift wegveegt, terwijl even later blijkt dat Sonja's lippen nog wel gestift zijn.

Ondanks het gezochte in het eerste gedeelte van 'Ontbijt met z'n drieën', één ding maakt Eva Hoornik stellig duidelijk: Sonja is meer vrouw, beter misschien wijf, dan Merel. Het beschrijven van bedtoestanden is daarvoor (m.i. terecht) niet noodzakelijk. Je kunt beter Merel en Sonja, met daartussen Maarten, met elkaar confronteren. Hoe doe je dat? Je laat Merel Sonja uitnodigen, laat beiden eerst met elkaar praten, voert iets later Maarten in, en dan maar kijken hoe het zich ontwikkelt. Dit alles is te vin-

den in het tweede gedeelte van 'Ontbijt met z'n drieën'.

Maarten is nog niet thuis, wat dat betreft is er in het tweede gedeelte dus weinig veranderd. Merel en Sonja praten wat. Sonja houdt zich van de domme, brengt dientengevolge het gesprek op de eerste ontmoeting van Merel en Maarten, de periode daarna, het huwelijk etc. Opnieuw worden de foto's bekeken. Later op de avond, Maarten is inmiddels gearriveerd, geraakt Merel even in paniek over de uitgehaalde trui. Ze beschuldigt Maarten ervan. Maarten kijkt naar Sonja, maar Sonja houdt zich, zoals al gezegd, van de domme. Aardig is hoe Eva Hoornik het kind-vrouwje Merel niet op de zg. traditionele wijze psychologisch uitdiept, maar Sonja over Merel laat denken op de volgende wijze:

(...) 'Merel houdt van: The Modern Jazz Quartet / Brakman / Kaas-Fondue / 'Alleman' / Charles Aznavour / Haydn / Merel heeft een hekel aan: Charlie Parker / Remco Campert / Escargots / De dame met het hondje / Billy Holliday / Bach (...)'

Wanneer men nu ook — bijvoorbeeld — nog bedenkt dat Merel erg netjes is / Sonja niet. Merel van koken houdt / Sonja niet / en Merel met een nachtpon aan slaapt / en Sonja naakt, dan is het duidelijk dat Sonja en Merel twee verschillende vrouwen zijn. Vermoedelijk maakt het dat juist zo aantrekkelijk voor Maarten. Immers, ondanks zijn opmerking tegenover Sonja, dat hij nog maar zelden met Merel naar bed gaat, doet hij dat wel. Zeer pijnlijk voor Sonja die in de voorkamer zo alleen ligt te slapen. Zien doet zij niets, maar des te duidelijker kan zij het horen:

(...) 'Het moet al tegen de ochtend zijn als ze wakker wordt. Dat merkt ze aan het vage licht dat door de gordijnen valt. Ze kan duidelijk haar kleren onderscheiden op de stoel bij het raam. Waardoor is ze wakker geworden? Ze luistert maar ze hoort niets. Het is hier veel stiller dan in haar kamer die aan een grote verkeersweg ligt. Tien voor half zes. Ze heeft erge dorst, en een beetje hoofdpijn. Een kleine kater. Ze gaat met haar tong langs haar droge verhemelte. Zij kijkt de kamer rond. Bij de boekenkast staat een nog voor de helft gevulde fles cola. Ze gaat haar bed uit. Ze rilt. De vloerbedekking kriebelt aan haar blote voeten. Ze bukt zich om de fles te pakken. Een kind van de buuren jammert zachtjes. Dan hoort ze fluisterende stemmen. Stokstijf blijft ze staan. Merel en Maarten praten, of praten is het niet. Ze zet de colafles zonder ervan te drinken weer neer. Ze gaat naast de boekenkast staan. Ze legt haar oor tegen de muur. Merel zucht, heel diep. Ze hoort het zo duidelijk alsof ze naast het bed staat. Ze vervloekt de muren die niets verbergen. Merel lacht zacht. Het bed kraakt. Alsof ze betrapt

wordt trekt ze vlug haar hoofd terug, maar ze blijft staan. Weer dat zachte jammeren. Nu herkent ze er Merel in. Ze krijgt kippevel. De dorst die ze heeft wordt erger. Haar linkerhand houdt ze voor haar half geopende mond. De nagels van haar rechterhand boven in het hout van de boekenkast. Ze durft zich niet te bewegen. Ze trekt haar hand pas terug als hij echt pijn doet (...).

Vrij saai ontbijt

Ondanks een voorgaande opmerking inderdaad toch een bedsituatie, maar niet, zoals men misschien zou verwachten, in de zin van een vergelijkend warenonderzoek. De 'ontdekking' van Sonja, inclusief het ontbijt daarna met Merel en Maarten, heeft een apart (derde) hoofdstuk. Een vrij saai ontbijt, waarin Sonja haar eitje niet opeet, maar het ongemerkt op de grond laat vallen.

Hoofdstuk vier betekent het einde van 'Ontbijt met z'n drieën'. Sonja besluit niet naar kantoor te gaan, zij wil Maarten niet zien, hoe graag zij dat ook weer wil. Bovendien besluit Sonja te trouwen met Hans. Een figuur waarvan slechts op te merken valt dat zijn kamer nogal rommelig is. Sonja ziet het althans zo ongeveer voor zich:

(...) 'Overal studieboeken, zelfs op de vensterbank tussen de planten van zijn hospita. Op zijn bureau stond een rijtje lege pilsflessen. Een half aangebroken fles naast zijn bed op de grond. Alle asbakken waren vol. Twee verkreukelde lege pakjes Caballero lagen onder het bruine lage tafeltje (...).'

Sonja ziet dit alles in gedachten wanneer zij Hans opbelt in dezelfde telefooncel van waaruit zij meestal Maarten belde. Ter oriëntatie, dit is niet het slot van 'Ontbijt met z'n drieën'. Natuurlijk, Sonja vraagt Hans om te gaan trouwen, en Hans wil ook wel. Dat zit allemaal wel goed, maar er moet toch meer/of minder kunnen zijn. Vandaar vermoedelijk dat Eva Hoornik haar boek het z.g. open slot geeft:

(...) 'Als ze later met de papieren op een terras zitten steekt ze een sigaret op. Ze zoekt de lucifers in haar tas. Hans zit met zijn rug naar haar toegedraaid. Hij heeft schuin achter zich een vriend gezien. Ze hoort hem zeggen: 'Heel goed, ik ga trouwen.' De vriend feliciteert hem. Ze kijkt ook even achterom, glimlacht. Dan zoekt ze verder naar de lucifers. Ze kan ze niet vinden. 'Maarten,' zegt ze, 'Maarten, heb je vuur?' Ze hoort het pas als ze voor de tweede keer zijn naam uitsprekt. Verschrompt slaat ze haar hand voor haar mond, maar Hans die nog steeds met zijn rug naar haar toe zit heeft niets gehoord. Dan vindt ze eindelijk het doosje. Het zat helemaal onderin. Er zitten er nog twee in. (...).'

Aldus eindigt 'Ontbijt met z'n drieën', met twee lucifers. Symbolisch bedoeld? Ik weet het niet, kan er slechts over zeggen dat het de roman in z'n geforceerdheid onderstreept.

Vele woorden en nogal uitvoerige citaten bij een boek dat eigenlijk in een paar regels schijnt te kunnen worden afgedaan. Waarom gebeurt het laatste niet? Ten eerste niet omdat ook een slecht boek z'n argumentatie verdient. Ten tweede omdat de criticus ook lezer is, waarbij hij wel kan hopen dat hij de gemiddelde lezer vertegenwoordigt, maar dit lang niet altijd het geval behoort te zijn.

Ik kom hierop naar aanleiding van een uitspraak van Eva Hoornik in Het Vaderland, in een interview met de schrijfster Margreet Ferguson, dat 'Ontbijt met z'n drieën' een typisch vrouwenboek zou zijn. Wat Eva Hoornik daarmee bedoelde werd in het betreffende interview niet geheel duidelijk, maar ik ben geneigd om te denken in de richting van z.g. 'romannetje'. Wanneer dat inderdaad het geval was/is, dan zou men 'Ontbijt met z'n drieën' een grotendeels geslaagde poging daartoe kunnen noemen. En het boek als kanttekening mee kunnen geven: Eva Hoornik toont zich af en toe een scherp observator en geeft hier en daar blijk van een relativerende humor. Mogelijk.

Desondanks lijkt het mij eerlijker en juister ten aanzien van genoemde schrijfster om haar boek aan te duiden als een te pretentieuze poging een idee gestalte te geven. Waarbij haar antwoord op de vraag waarom zij schrijft, in een interview met Ischa in de Nieuwe Linie, kan blijven staan: 'Ik schrijf om dingen die me bezig houden van me af te schrijven, om dingen die me bezig hielden op papier te zetten.'

'TWEEMAAL LEVEN'

'Tweemaal leven' van de Vlaamse schrijver Clem Schouwenaars is het verhaal van een mislukking. Kantoorbediende Manu woont en leeft samen met zijn broer Ossian. Ossian is schrijver. Kan dat ook zijn. Manu bewondert zijn broer wel, maar is zelden jaloers. Ossian verschaft hem immers, door middel van de z.g. artiestenfeesten, de mogelijkheid om twee levens te leiden. Hoe sleurderig het werk op kantoor ook vaak moge zijn, Manu heeft 's avonds zijn eigen, andere leven. Een leven waar zijn collega's niets van begrijpen. Zij zijn er, volgens Manu, te duf en te afgestompt voor. Weten zij veel wat het is om met de mooie vrouw Lucy te vrijen wanneer zij zich op één van de vele feesten weer een 'spuit' geeft? Hebben zij zoveel gelezen als hij, lezen zij ooit wel wat? Neen, en nogmaals neen.

Manu is een uitzondering, en zijn broer is een groot schrijver. Eenmaal bezig aan een nieuw boek heeft Ossian altijd zijn kamerjas aan, en uit zijn

werkkamer klinkt klassieke muziek. Het zijn tijden waarop Manu en Ossian weinig tegen elkaar zeggen. Dat ook niet nodig hebben. Het zou slechts storen. Hóe storend, blijkt wanneer Manu zich bezig gaat houden met een meisje van de fabriek. Dit meisje, Christiane, verandert Manu. Plotseling krijgt hij een geweldige behoefte zich te manifesteren, en een nog grotere behoefte om neer te kijken op alles wat burgerlijk heet.

Opzettelijk wangedrag

Dit 'neerkijken op' mondt ten slotte uit in opzettelijk wangedrag en Manu wordt ontslagen. Een aantal maanden is dit prettig, daarna begint het Manu, maar vooral zijn broer, knap de keel uit te hangen. Manu probeert werk te krijgen, maar wordt overal afgewezen, of wel: Manu blijkt slechts geschikt als kantoorbediende. Ten slotte realiseert hij zich dat dan wel de broer van een beroemd schrijver mag zijn, hij is inderdaad slechts geschikt voor kantoorwerk. Een pijnlijk inzicht, maar tenminste een inzicht. Bovendien en opluchtend, niet in de laatste plaats voor Ossian die nu tenminste weer rustig aan zijn werk kan gaan.

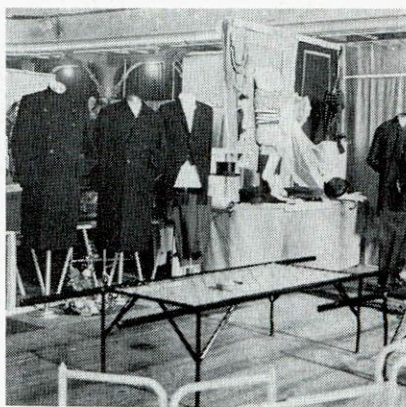
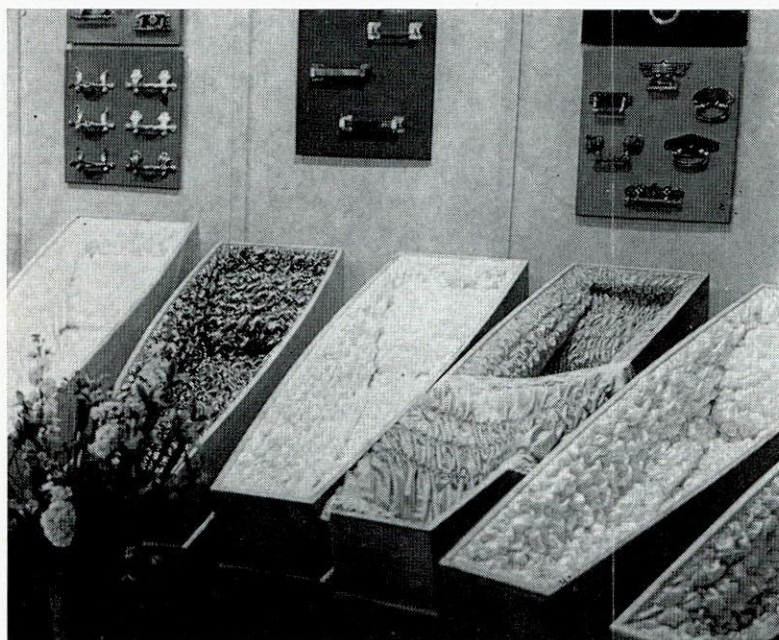
'Tweemaal leven' start hoogst ongelukkig. Even lijkt het er op dat Clem Schouwenaars voer voor kunstluzen wil geven. Hij blijkt het slechts te doen om de afgang van de jongen Manu groter en duidelijker te maken. Dit lijkt sadistisch maar is nergens als zodanig bedoeld. Het effect is slechts dat schrijver (Ossian) en kantoorbediende hun juiste proporties verkrijgen. Dat daarbij de verhouding tussen beide broers uiteindelijk zuiverder wordt dan deze was, betekent niet dat in het begin van 'Tweemaal leven' incestueuze tendenzen aanwezig zijn, maar wel dat beide broers aan het slot bewuster tegenover elkaar staan. 'Tweemaal leven' — is een ontvullend boek. Er blijkt uit dat de romantische schrijverswereld niet bestaat, evenzeer dat het zich verzetten tegen de dagelijkse sleur een idee kan zijn. Is het echter niet meer, en aanvaardt men niet, zoals Manu, de consequenties van een gestelde daad, dan komt men te zeer met zichzelf in aanraking. Of dit winst of verlies inhoudt, lijkt mij niet ter beoordeling van een criticus. Hangt m.i. te nauw samen met het ervaren, bewust of onbewust, van eigen falen. Dit probleem, in een alleen aan het slot overspannen stijl, als schrijver te kunnen stellen, maakt 'Tweemaal leven' tot een belangrijk boek. Niet in de laatste plaats vanwege de wezenlijke geëngageerdheid die er uit naar voren springt.

DICK ZAAL

'Ontbijt met z'n drieën', Bezige Bij, Amsterdam

'Tweemaal leven', Mantau, Brussel, Den Haag.

Een sombere serie!



Ego's 'hoffotograaf' Tom Weerheijm bezocht de afgelopen zomer in Den Haag een tentoonstelling van begrafenisattributen. Volgens Tom was de handel levendig. Je kunt je het nauwelijks voorstellen.